

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ САМОАКТИВНОСТІ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ЖИВОПИСУ

Тетяна Житнік

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті аналізуються особливості малювання старших дошкільників; визначаються основні засоби живопису, що активізують художньо-творчу діяльність старших дошкільників під час малювання. Автор також досліджує чинники розвитку художньо-творчої активності дитини, процес самоствердження та творчого самовираження; пояснює необхідність використання методичного забезпечення в дитячих позашкільних образотворчих закладах, що залучають дитину старшого дошкільного віку до художньої діяльності та естетичної культури.

Ключові слова:

малювання; засоби живопису; художньо-творча активність; самоактивність; старший дошкільник.

Аннотация:

Житник Татьяна. Механизм формирования художественно-творческой самоактивности у старших дошкольников средствами живописи.

В статье анализируются особенности рисования старших дошкольников; определяются основные средства живописи, которые активизируют художественно-творческую деятельность старших дошкольников в процессе рисования. Автор также исследует факторы развития художественно-творческой активности ребенка, процессы самоутверждения и творческого самовыражения; объясняет необходимость использования методического обеспечения в детских внешкольных образовательных заведениях, которые приобщают ребенка старшего дошкольного возраста к художественной деятельности и эстетической культуре.

Ключевые слова:

рисование; средства живописи; художественно-творческая активность; самоактивность; старший дошкольник.

Resume:

Zhitnik Tetiana. Formation of mechanism for artistic and creative self-activity in senior preschoolers by means of painting.

The article analyzes the features of drawing performed by senior preschool children; the basic means of painting which activate the artistic and creative activities in senior preschoolers in the process of drawing are defined. The author also explores the factors for the child's artistic and creative activity development, the processes of self-affirmation and creative self-expression; the author explains the necessity of using methodological tools in children's after-school fine arts institutions that acquaint a senior preschooler with artistic activity and aesthetic culture.

Key words:

drawing, means of painting, artistic and creative activity, self-activity, senior preschoolers.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми розвитку художньо-творчої активності дитини старшого віку засобами живопису зумовлена соціальною потребою та практичною необхідністю у вихованні творчої особистості на основі використання природних ресурсів дитини, які є рушійною силою у виконанні завдань активізації її творчого потенціалу. Обґрунтування та подальше дослідження проблеми дає можливість розкрити механізм формування творчої індивідуальності старших дошкільників засобами живопису. Розв'язання проблеми розвитку творчої активності в навчально-виховному процесі дає змогу розглядати художню творчість як багаторівневий фактор естетичного виховання. Актуальність досліджуваної проблеми пояснюється, насамперед, концептуальними поглядами на творчість як на вагомий компонент особистісної культури (Є. Бондаревська, О. Запорожець, Т. Комарова та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі впровадження у практику більш ефективних методів і прийомів творчого виховання присвячені праці українських дослідників, зокрема Г. Ващенко, А. Запорожець, О. Кононко, С. Купріянової, Є. Наумченко, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Природну основу розвитку

творчих здібностей розглядали Г. Голубева, В. Крутецький, В. Кузін, К. Платонов. Роботи А. Бакушинського, Е. Берна, Г. Кершенштейнера, З. Фрейда, К. Юнга присвячені психофізіологічним факторам уяви та художньо-творчої активності дитини. Проблемою природної активності займалися Л. Виготський, Л. Божович, Б. Бехтерев, А. Лазурський, С. Рубінштейн, Н. Талізїна, Д. Узнадзе та інші. Роль мистецтва як багатогранного засобу розвитку творчих здібностей, естетичної свідомості розкрито у працях Р. Арнхейма, Л. Когана, Л. Масол, М. Миропольської, В. Рогозіної, О. Рудницької, Г. Шевченко та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження методологічного аспекту образотворчої діяльності у ХХ ст., зокрема методики викладання малюнка; аналіз основних теорій щодо особливостей малювання старших дошкільників, а також основних засобів живопису, що активізують художньо-творчу діяльність старших дошкільників у процесі малювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системність способів освоєння мистецтва охоплює цілий спектр методів художньої освіти. Насамперед, це ознайомлення з матеріалами художніх творів, вивчення теорії та історії становлення та розвитку мистецтва, залучення та

впровадження досвіду видатних митців, сприйняття мистецтва, його аналіз, а також творче відтворення суб'єктивного сприйняття у своїх працях. Поняття культуровідповідності орієнтує особистість на особистісно-художній розвиток, засвоєння різних форм і методів навчальної роботи; спонукає до усвідомлення важливості та значущості творів мистецтва, які є надбаннями культури. Розвиток естетичних смаків на прикладах художніх творів, усвідомлення естетичної цінності мистецтва в цілому виховує естетичну спрямованість особистості. Сприймаючи твори мистецтва, захоплюючись ними, оцінюючи їх, дитина зберігає свою неповторність та індивідуальність. Це стає можливим при порівнянні власних цінностей, власної життєвої поведінки з моральними позиціями, а також при порівнянні власних емоційних переживань із художніми оцінками митця [5, с. 78–86].

Зупинимося детальніше на історії викладання малюнка в ХХ столітті.

Розробка методики викладання малюнка в 20-ті роки йшла у двох напрямках: методика розвитку «вільної творчості» та методика «комплексного навчання». Представником теорії «вільного виховання» був А. Бакушинський. У своїх працях він спирався на біогенетичну теорію (Г. Кершенштейнер, К. Річчі). Біогенетичний підхід підтримував вільну творчість дитини, психофізіологічні якості якої дають можливість створювати неповторні індивідуальні витвори мистецтва.

У 1922 році при Державній Академії художніх наук (ГАХН) була створена Комісія з вивчення примітивного мистецтва, яку очолив А. Бакушинський. До складу Комісії увійшли його послідовники – Г. Лабунська, Я. Башилов, Н. Сакуліна, Е.Флеріна, які вбачали головне завдання педагога в забезпеченні творчої атмосфери, де дитина може реалізовуватися, розвивати свою уяву та волю. Творча діяльність шкіл із такою методикою викладання цілком відбилася у творах «лівих художників», які в цей період зазнають все більшої слави. У 30-40-х роках ХХ ст. унаслідок реорганізації системи художньої освіти відбувається повернення до реалістичного мистецтва (Д. Кардовський, І. Бродський, К. Юон та ін.). Усі методи навчання малювання були скеровані на вміння грамотно зображувати окремі предмети: робота з натури (П. Чистяков, Д. Кардовський); із гіпсу (К. Юон); вивчення форми на площині за допомогою графічних засобів (В. Яковлев). Завдання виключали можливість виразити себе за допомогою малюнка, суб'єктивно передавати образ. У 1936 році був переглянутий план навчальних програм і малюнок став важливим навчальним предметом. Біогенетична концепція,

що пропагувала художню творчість як самовираження й була теоретичною основою педології, зазнала краху.

Після закінчення Великої вітчизняної війни позашкільні навчальні заклади були вимушені вивчати досвід дореволюційної художньої школи. Альтернативою став пошук найбільш ефективних методів викладання в радянській школі (А. Соловьев «Учебный рисунок», 1953; А. Дейнека «Учись рисовать», 1961; Е. Кондахнан «Методика викладання малюнка в середній школі», 1951). На зміну таблицям і репродукціям прийшли перші підручники з малювання, в основі яких лежало малювання з натури. Завдання педагога в цей час полягало в тому, щоб навчити дітей правильно сприймати й точно передавати предмети і явища реального світу. Це повинно було, на думку прихильників натурного методу викладання, сприяти розвитку особистості. Після 70-х років навчальні програми з методики малювання (з 1970-го року – «образотворчого мистецтва») та їх зміст зазнали істотних змін, і ці зміни тривають і дотепер.

Наприкінці ХХ століття великого значення набули методичні програми з образотворчого мистецтва, укладені Б. Неменським, М. Фоміним, Н. Гросул, Є. Коротаєвою та ін. Зміст методичних посібників орієнтувався на розвиток педагогічної ефективної методики викладання образотворчого мистецтва, на формування пізнавального інтересу дітей до мистецтва, творчої активності, розуміння впливу мистецтва на суспільне життя, естетичного та духовного розвитку особистості [4, с. 3]. Досягнення цієї мети є можливим за умов співробітництва вихователів і вчителів із викладачами образотворчого мистецтва. Як зазначає Б. Неменський, «така співпраця вчителів допоможе всебічному художньому розвитку дитини» [4, с. 3]. Таке органічне поєднання образотворчого мистецтва з іншими видами художнього виховання (література, музика, хореографія) закладає фундамент естетичного розвитку дитини. Важливими умовами розвитку художньо-творчих здібностей є спадкоємність художнього розвитку, залучення дітей до спостережень за навколишнім світом, формування уважності та спостережливості. За допомогою художніх засобів дитина відтворює власні спостереження за навколишнім світом.

Досліджуючи історію мистецької педагогіки, зазначимо, що проблема художньо-естетичного виховання залишається актуальною і сьогодні. Спираючись на теоретичні концепції художньо-естетичного виховання, розроблені педагогами XVII-XVIII ст., ми можемо свідомо зарахувати художньо-естетичне виховання до етико-гуманістичного напрямку. Саме художньо-естетичне виховання як результат занять

образотворчим мистецтвом гармонізує особистість, морально вдосконалює внутрішній світ людини. Таке перетворення відбувається внаслідок самопізнання та саморефлексії; людина духовно вдосконалюється, відчуває свою незалежність від зовнішніх обставин. Представники такого напрямку у вихованні особистості (Г. Сковорода, Г. Ващенко, Д. Ростовський, К. Ушинський та ін.) [9, с. 301] вважали, що людина з її унікальним внутрішнім світом і є засобом подолання та розв'язання всіх суспільних протиріч. Педагогічні погляди видатного російського художника-педагога П. Чистякова (1832-1919) мають велику цінність. Він писав: «Кожен талант має свою особливу мову, і тому вчити манери не слід, а слід просто вчити правильно, натурально, тобто так, як у природі. Манерність властива кожному своя. Чому ж я буду в зародку знищувати її у дитині» [7, с. 116]. Тобто під час навчання образотворчого мистецтва потрібно намагатися активізувати творчу діяльність дитини, спрямовувати її, враховуючи особистість і манеру відображення світу.

У дошкільному віці дитина постійно перебуває в системі людських взаємин, спостерігає за ними, набуває дорослих навичок, а потім відтворює це все у своїй практичній діяльності. Спочатку дитина освоює дорослі дії емоційно, потім систематично засвоює людську дійсність, аналізуючи дії з погляду моралі. Через те, що ці символічні дії вільні, невимушені, узагальнені, вони мають творчий, образний характер. Складниками гри є уявна ситуація, здатність до заміщення.

Новітні технології сучасного світу диктують нові умови розвитку дитини. У дошкільному віці, окрім образотворчого мистецтва, виникають і інші види діяльності – конструювання, сприймання казки. Всі ці види діяльності носять творчий характер [3, с. 302].

Створюючи спеціальні ситуації, що потребують творчого розв'язання, і конструюючи для цього умови, педагог несвідомо впливає на розвиток художньо-творчої активності дитини. Можливість конструювання таких ситуацій зумовлена тим, що творча активність здійснюється за допомогою розв'язання «проблем», які вимагають активізації всіх когнітивних процесів, і насамперед уяви. У Базовій програмі розвитку дитини старшого дошкільного віку (5-7 років) [1, с. 87] в Україні «Я у світі» зазначено, що спілкуючись із природою, освоюючи рукотворний світ, налагоджуючи стосунки з різними людьми, спостерігаючи за собою, старший дошкільник охоче бере на себе роль дослідника, відкривача та творця нового, експериментатора, раціоналізатора, фантазера,

вигадника [1, с. 271]. Водночас дошкільник імпровізує з фарбами, олівцями, глиною, пластиліном, готовими аплікативними формами, будівельним матеріалом, музичними рухами, специфічними образами, охоче займається словотворчістю.

Тому серед найважливіших завдань творчого розвитку старших дошкільників можна виділити такі:

- збагачувати практичний і теоретичний досвід дитини;

- надавати їй можливість самовизначитися, виявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійний вибір, приймати рішення, варіювати зміст і форму виконання завдання;

- заохочувати до досліджень та експериментування;

- виховувати потребу в нових враженнях;

- створювати сприятливі умови для становлення креативності як базової якості особистості [1, с. 271].

У програмі виховання дітей дошкільного віку «Малюнок» визначені такі завдання:

- формувати інтерес до творів образотворчого мистецтва;

- розвивати відчуття кольору, ритму, естетичне сприйняття та уяву;

- викликати емоційне ставлення до зображуваного образу;

- розвивати фантазію, творчо відображати її в роботах [6, с. 132, 135, 139].

Малювання – один із найулюбленіших видів творчої діяльності. Малюнок дошкільника має свої особливості. Головна характеристика дитячого живопису – схематизм і прозорість, тобто дитина малює будинок, який видно з усіх боків одночасно. Дитячий живопис – це дзеркало фізичного та психічного стану дитини. Чим яскравіший, виразніший дитячий малюнок, тим більше розвинене в дитини сприйняття. Головний критерій яскравості та неповторності дитячого живопису – уява, яка дає можливість вільно, без перешкод і внутрішнього страху відтворювати свої образи на аркуші. Допомагають дитині колір і лінія. Спеціальними виразними засобами є декоративний орнамент, гіперболізація або, навпаки, зменшення окремих характеристик предмета. Цікаво, що дитина старшого дошкільного віку, малюючи щось цікаве та яскраве, може спиратися на загальнолюдський соціальний стереотип (наприклад, зображуючи добро, дитина використовує яскраві кольори (жовті, зелені, рожеві, блакитні) або ніжно-пастельні, і, навпаки, зображуючи зло, лихо або щось неприємне, використовує темні, агресивні, брудні кольори). Як бачимо, головна увага в художній діяльності дитини старшого дошкільного віку приділяється творчому

розвитку особистості, її здібностей, емоційно-вольової та пізнавальної сфер. Сприяють художньо-творчому розвитку основні засоби образотворчої діяльності, насамперед живопис.

Композиція – важливий зображувально-виразний засіб мистецтва, засвоєння якого має значення для успішної навчально-творчої діяльності. Термін «композиція» означає складання, розміщення, поєднання частин у єдине ціле [10, с. 3–4]. Академіком Е. Кібриком обґрунтовані основні закони композиції: закон цілісності – об'єднання всіх елементів у єдине ціле. Усі елементи, предмети, лінії, кольори повинні об'єднуватися одним задумом, складатися в одну художньо-виразну ідею. Закон типізації поєднує три важливі умови композиції: типові умови та типові характеристики, які розвивають типову дію та рух в композиції. Наступна умова – дія, рух, без яких не можливе вироблення твору мистецтва (впізнавальність). Третій закон композиції – закон використання всіх закономірностей і засобів композиції як єдиної ідеї. Як зазначає Е. Шорохов, «цей закон вимагає співвідношення об'єктів, кольору, світла, тону та форми, а також передачі ритму та пластики, руху або стану спокою, симетрії або асиметрії. Він потребує співвідношення розмірів всіх предметів із розміром самої картини, сюжетного центру з іншими частинами композиції. Співвідношення частин і елементів має бути як гармонійне звучання пропорцій, щоб твір складав враження єдиного цілого» [10, с. 19]. Закон контрастів визначає виразність композиції (теплий-холодний; темний-світлий; маленький-великий).

Отже, як переконуємося, усі закони композиції не залежать від художніх течій у мистецтві; вони діють на всіх етапах творчого процесу (більшою чи меншою мірою) і не існують один без одного. Розуміння дії законів композиції на різних стадіях творчого процесу (створення сюжету та пластичної основи композиції) має велике практичне значення. Не тільки художник, а й педагог повинен знати й використовувати ці закони, навчаючи образотворчого мистецтва.

Великого значення в образотворчому мистецтві набувають правила та засоби композиції. Один із найважливіших засобів – сюжетно-композиційний центр. Акцентування сюжетного центра дає змогу виділити головне та другорядне у композиції. Особливе значення має розмір сюжетного центра щодо розміру використаного формату. За допомогою ритму, руху, фігур, їх кількості, повторів, кольору та інтенсивності митець має змогу передати те, що відбувається на картині. Симетрична організація композиції «вирівнює» картину (за допомогою «рівного» розміщення схожих або однакових

форм, кольорів, тону). Асиметрична композиція частіше використовується, якщо митець намагається відтворити активну дію, рух. Знання психофізіологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку дають змогу вчителю правильно розуміти дитячий малюнок, процес його створення. Правильне розуміння дитячої психології уможливує ефективне застосування методики викладання образотворчого мистецтва, створює умови для розвитку інтересу та творчої активності. Викладач повинен ознайомлювати дітей старшого дошкільного віку з основними законами композиції на уроках образотворчого мистецтва, але в ігровій формі (наприклад, король холодного царства воює з королем теплого царства (холодні-теплі кольори), танок диких людей (рух), вовк і семеро козенят (домінант, композиційний центр) тощо).

Великого значення при створенні композиційних малюнків діти старшого дошкільного віку надають колірному рішенню. Діти-дошкільнята із задоволенням використовують яскраві, насичені кольори, практично не застосовуючи воду. Тим самим складається враження, що дитина цілком свідомо нашаровує мазки. Інший варіант малювання, який використовують діти при створенні композиції, – контрастність кольорів. Обидва підходи є дієвими й позитивно впливають на виразність композиції як у тематичному малюванні, так і в малюнках із природи.

Важливо зазначити, що декоративні елементи й орнаментальну фактуру композиції в малюнку діти використовують упродовж дошкільних років. Проте не вдосконалення цих навичок призводить до регресу в навчанні. У такому разі елементи малюнка нагадують прості геометричні фігури та лінії, які слабко передають основні характеристики та ознаки зображувального предмета. Зміст такого малюнка можна зрозуміти за ритмом зображувальних форм. Зазвичай ритм і симетрія дошкільниками 6-7 років використовуються разом [10, с. 26]. Симетрія в композиціях дитини часто носить «дзеркальний» характер. Тобто дитина, щоб урівноважити сюжетну лінію, використовує саме дзеркальну симетрію як при передаванні форми, так і при передаванні кольору. Дитина застосовує однакові форми (або практично однакові) за розміром, або використовує однакові кольори, створюючи тим самим урівноважену композицію. У старшому дошкільному віці діти заповнюють аркуш так, щоб правильно передати пропорції, розмір і розташування предметів, які роблять композицію ще виразнішою. Фарби підтримують виразність композиції. Як правило, діти старшого дошкільного віку заздалегідь знають, де і хто буде на малюнку. У процесі малювання ідеї

можуть змінюватися, доповнюватися новими. Деякі діти не відразу знають, що будуть малювати, персонажі виникають спонтанно, фрагментарно. Заповнюючи аркуш формами, намагаючись симетрично організувати площину аркушу, дитина старшого дошкільного віку використовує елементарні зображувальні форми. У процесі малювання дитина цього віку намагається більш виразно відтворити композицію у сюжетному малюванні. Як зазначала Н. Сакуліна, «розвиток художньої творчості відображає специфіку психіки та діяльності дитини» [8, с. 127]. Не заважає дитячій виразності схематичність, умовність зображення, лінійне узагальнення форми. Навпаки, ці характеристики дитячої творчості роблять її неповторною, щирою та правдивою. Використання дитиною 6-7-ми років багатоплановості при створенні композиційного сюжету трапляється рідко. Близьче до 8-ми років дитина активно й свідомо починає використовувати багатоплановість у композиції, другорядні плани в малюнку, щоб краще передати просторову композицію зображуваного. Однією з особливостей композиції дитячого малюнка є рух, який (найчастіше) має напрям зліва направо або справа наліво. Всі зазначені характеристики дитячої творчості є позитивним відображенням дійсності, що свідчить про значний розвиток композиційної уяви в дитини старшого дошкільного віку.

У процесі малювання тематичної композиції особливого значення набуває формування в дітей старшого дошкільного віку вміння втілювати образи персонажів в оригінальну живописну композицію. На особливу увагу заслуговує розвиток художньо-творчої уяви, формування самостійності під час вибору сюжетної лінії у тематичному малюванні. Одні діти під час малювання можуть частково або повністю змінювати початкові ідеї композиції, а інші залишають первісний задум без змін. Аналізуючи це явище, зазначимо, якщо дитина залишає зображення первісної композиції, то задум виконується емоційно та оригінально. Остаточо і стовідсотково твердити, що зміна композиції під час малювання носить позитивний або негативний характер, не можна.

Той або інший варіант під час малювання істотно впливає на характер композиції, на розвиток самоактивності дитини.

Одним із головних моментів відтворення сюжетної ідеї в образотворчому мистецтві є художній образ. Створення образу в сюжетних малюнках відбувається під час створення самої ідеї. Тобто дитина старшого дошкільного віку до того, як почала малювати, уявляє собі художній образ, який вона спостерігала раніше в реальному житті. Отже, дитячі художні образи формуються на основі точного уявлення про якийсь предмет, який із часом може змінюватися, доповнюватися. Під впливом нових зорових уявлень про один і той же предмет (більш детальне спостереження, повторне сприйняття, зміни індивідуальних особливостей предмета) художній образ може змінюватися настільки, що його важко впізнати.

Висновки. Наведені у статті основні теорії викладання малюнка в ХХ ст., визначені психолого-педагогічні основи розвитку старших дошкільнят, особливості їх художньої виразності у процесі зображувальної діяльності, засоби образотворчого мистецтва уможливили виділення основних ознак розвитку художньо-творчої активності старших дошкільників у художній діяльності. До них, зокрема, належать: самостійність вибору (кольору, образу, композиції тощо); індивідуальність (вираження образу), неповторність (індивідуальний підхід); чуттєвість (небайдужість до художньої діяльності), емоційність (внутрішнє ставлення до діяльності); інтенсивність (динаміка під час відтворення художнього образу); зацікавленість (інтерес до художньої діяльності, старанність); оригінальність (несхожість), уява, рух (дія), елементарні знання, пізнавальна динаміка (художня грамотність). Аналіз змісту розвитку художньо-творчої активності старшого дошкільника засобами образотворчого мистецтва дав змогу нам дійти висновку, що малювання є тією силою, яка активізує художньо-творчу діяльність старших дошкільників, відкриваючи тим самим нові способи творчої самореалізації та прийоми зображення. За допомогою художньо-виразних засобів живопису реалізуються інтереси, уподобання та потреби дитини старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку в Україні «Я у світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 2-ге вид. – К.: Світич, 2008. – 430 с.

References

1. *The basic program of the preschool child's development in Ukraine "Me and the World".* (2008). Ministry of education and science of Ukraine, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Ed. O.L. Kononko. Kyiv: Svitych. [in Ukrainian].

2. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. – (Серія «Монограф»).
3. Возрастная психология: учебник для бакалавров / Л. Ф.Обухова. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 460 с. – (Серия: Бакалавр).
4. Изобразительное искусство и художественный труд / Неменский Б. М., Фомина Н. Н., Гросул Н. К. и др. – М.: Посвещение, 1991. – 192 с.
5. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: монографія / Г. М. Падалка; голов. ред. К. А. Романова; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Програма виховання дітей дошкільного віку «Малюємо» / відп. ред. З. П. Плохій. – Київ: НДІ педагогіки України, 1991. – 200 с.
7. Ростовцев М. М. История методов обучения рисованию: Русская и советская школы рисунка. Учебное пособие для студентов худ.-граф. фак. пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд» / М. М. Ростовцев. – М.: Просвещение, 1982. – 240 с.
8. Сакуліна Н. П. Рисование в дошкольном детстве / Н. Сакуліна. – М.: Просвещение, 1965. – 148 с.
9. Сковорода Г. С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. С. Сковорода. – К.: Молодь, 1988. – 318 с.
10. Шорохов Е. В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе. Пособие для учителей / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., доп. – М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
2. Boryshchevskiy, M. (2010). *The way to yourself: From the basics of subjectivity to the peaks of spirituality*. Kyiv: Akademyvdav. [in Ukrainian].
3. *Age psychology*. (2012). L.F. Obukhova. Moscow: Publishing House Yurait. [in Russian].
4. *Fine arts and creative work*. (1991). Nemenskiy B.M., Fomina N.N., Grosul N.K. et al. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
5. *Pedagogy of Arts*. (theory and practice of teaching fine arts). (2008). Ed.-in-Chief K.A. Romanova; Ministry of education and science of Ukraine, National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv: Osvita Ukraine. [in Ukrainian].
6. *Educational program for preschoolers "Maiatko"*. (1991). Ed. Z.P. Plokyi. Kyiv: SRI of Pedagogy of Ukraine. [in Ukrainian].
7. Rostovtsev, M. M. (1982). *History of methods of teaching drawing: Russian and Soviet schools of drawing*. Study guide for students of arts and graphical faculties at pedagogical institutes, specialty № 2109 "Drawing, painting and handicrafts". Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
8. Sakulina, N. P. (1965). *Painting in preschool childhood*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
9. Skovoroda, H. S. (1988). *Verses. Songs. Fables. Dialogues. Treatises. Parables. Translations in prose. Letters*. Kyiv: Molod. [in Ukrainian].
10. Shorokhov, E. V. (1977). *Methods of teaching composition at Fine Arts lessons at school*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Житник Тетяна Сергіївна

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь
Запорізька обл., Україна, 72312

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.915

Надійшла до редакції: 30.06.2014 р.

Прийнята до друку: 08.10.2014 р.